10. Україномовна книга.1798 – 1916. Вип.1: 1798 – 1885 / НБУ ім.В.Вернадського. – К.: Абрис, 1996. – 256 с.

11. Каталог нот в книжном и музыкальном магазине Л.Идзиковского. – К., тип. И.И.Чоколова, 1910. – 160 с.; Каталог нот и музыкальных инструментов Г.И.Индржишека. – К., тип. ун-та, ационерн. общества Н.Т.Корчак-Новицкого, 1913; Каталог нот Української книгарні бувшої редакції "Киевская старина". – К., 1910. – 270 с.; Каталог склада и експедиции нот исключительно для провинции П.Ф."Одеон" в Киеве. Ч.2. – СПб, тип. Ал.Улыбина, 1910.

12. Див.: Іваницький А.І. Українська музична фольклористика (методологія і методика): Навчальний посібник. – К.: Заповіт, 1997. – С.74-81.

13. Вольман Б.Л. Русские нотные издания XIX – начала XX века. – Л.: Музыка, 1970. – С.174-175.

14. ЦДІАУ. – Ф.442, Оп.625, Спр.157. – арк.18.

15. Шульгіна В., Свистельникова Т. До історії музичного видавництва Ідзиковського в Україні // Бібліотечний вісник. – 1996. – № 1. – С.26.

16. Черепанін М.В. Музична культура Галичини (друга половина XIX – перша половина XX ст.): Монографія. – К.: Вежа, 1997. – С. 250-278.

17. Рибаков М.О. Названа праця. – С.300.

18. Рибаков М.О. Названа праця. – С.300-304; Железный А.И. Наш друг грампластинка. – К., 1989. – С.71; "Рада". – 1909. – 3 липня; "Рада". – 1912. – 7 листопада.

Куташев І.В.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

ІДЕЯ ГРОМАДСЬКОГО ОБРОБІТКУ ЗЕМЛІ В АГРАРНІЙ РЕВОЛЮЦІЇ В УКРАЇНІ (березень 1917 – квітень 1918 РР.)

Ідея громадського обробітку землі селянами має давню історію. Її намагалися втілити в життя в Європі, США ще задовго до революційних перетворень в Україні на початку XX ст.

На початку XIX ст. артільна форма господарювання застосовувалась селянами Полтавщини, Херсонщини, Чернігівщини. Ініціаторами такої

форми ведення сільського господарства виступали бідні селяни. Всі ці артілі були недовговічні. Після поліпшення свого майнового стану селяни, як правило, поверталися до індивідуального подвірного господарювання. Це свідчить про те, що приватновласницькі тенденції в свідомості селян переважали над колективістськими тому, що останні були викликанні злиденним становищем селянських родин, безземеллям, низьким станом розвитку сільськогосподарського виробництва.

Ідея громадського обробітку землі в колективних господарствах знайшла досить чільне місце у виступах делегатів Першого Всеукраїнського селянського з'їзду (28 травня – 2 червня 1917 р.), а також в резолюціях цього поважного форуму.

У резолюції з'їзду "Про землю" було ухвалено: "Визнаючи, що тільки здійснення соціалістичного ідеалу, до якого прямує Україна, як і інші народи, може задовольнити бажання трудового селянства та пролетаріату, Перший Всеукраїнський селянський з'їзд постановляє: І. Приватна власність на землю має бути скасована. 2. Вся земля на Вкраїні без викупу поступає в Український Земельний Фонд, яким порядкує сам народ через Український сейм, повітові та волосні земельні комітети, вибрані на демократичних основах. Всеукраїнські Установчі збори все це повинні затвердити . 3. З цього фонду мають користуватися землею тільки ті, хто буде її обробляти своїми руками. 4. Для справедливого користування землею треба встановити земельну норму. Ця норма повинна бути не менше споживчої і не більше трудової. В межах цієї норми всі хлібороби можуть лишитися в своїх господарствах. 5. Позаяк ведення господарства гуртом зберігає робочу силу, потребує менше інвентарю, дає змогу завести найкращі машини і взагалі піднімає земельну культуру, бажано великі зразкові господарства передати до рук хліборобських товариств, як осередків майбутнього соціалістичного господарювання. 6. Ліси, води, шахти і інші земельні надра в межах України визнаються власністю всього народу. Український сейм задовольнятиме усі потреби трудового народу. 7. Видатки по земельній реформі приймає на себе держава. 8. Для справедливого вирішення земельної справи трудовий народ повинен взяти участь в земельних комітетах і заснувати Центральний Український земельний комітет" [1].

Центральна рада і земельний комітет Генерального секретаріату не залишили поза увагою проблеми громадського обробітку землі. Вони розгорнули дискусію стосовно змісту майбутньої аграрної реформи в якій надавали перевагу пропаганді колективних ферм ведення сільського господарства [2].

Зволікаючи з проведенням аграрної реформи Центральна рада наприкінці жовтня 1917 р. бере курс на соціалізацію землі, "який не порушує основ володіння не одміняє земельної власності" [3].

Але вже 7 листопада 1917 р. вслід за більшовиками Росії Центральна рада III Універсалом проголошує ліквідацію приватної власності на землю. Правда, у Відозві земельного секретарства від 14 листопада 1917 р. земельні господарства розміром до 50 десятин були визнані недоторканими. Також Центральна рада доручила Секретарству земельних справ виробити проект закону як земельним комітетам порядкувати землями, що переходять у всенародну власність.

На VIII сесії Української Центральної ради (12–17 грудня 1917 р.) знову було розглянуто питання земельної реформи. У виступах представників від селянства і резолюціях було зазначено, що земельну справу необхідно вирішити в інтересах трудящого люду, вся земля має перейти в руки селян.

Закінчувати напружений рік революційної боротьби, аомелюнство України так і не отримало землі, не були вирішенні правові проблеми землекористування. Напруження в середовищі селянства наростало. Тому 16 січня 1918 р. Секретарство земельних справ опублікувало в газеті "Народна воля" звернення до українського селянства, селянських спілок, земельних комітетів, кооперативних і просвітніх товариств. Селян закликами до одностайності і уваги. На нас вороже дивляться вороги земельної реформи, – зазначалося у зверненні, – і пускають поголоски, що трудовий український люд ще не доріс до громадського порядкування землею, що на весну не тільки панські, а й селянські ниви лежатимуть пустопорожніми, що господарства культурні зведуться на ніщо, добро розграбовується, а земелька колотнеча розгориться в бійку, і, що взагалі не слід би думати зараз про скасування власності на землю [3].

Секретарство земельних справ закликало селян свідомо ставитися до сучасних змін у земельній справі, негайно братися до нового хазяйнування спілками, товариствами, об'єднуючись та організуючись, тому що земельним

спілкам легше управлятися з землею зручніше заводити культурне господарство. Земельним комітетам Секретарство радило пильнувати порядок і "не дозволяти поодиноким людям нести баламуцтво в громадське діло"

Вони мали спільно з місцевими селянськими організаціями підтримувати нові колективістські форми сільськогосподарського виробництва.

17 січня 1918 р. з відозвою до селянства України звернулася Рада Народних Міністрів. Вона закликала селян до боротьби проти ворогів українського народу, а також з економічною руїною. Селянство справиться з цією проблемою, наголошувалося у відозві, але лише коли гуртом, дружно обробить землю, не по одинці, а спілкою [5].

Пропагуючи ідею громадського обробітку землі Народне Міністерство земельних справ сприяло утворенню хліборобських спілок, вело підготовку інструкторів для їх організації на місцях. Ним же для активістів, організаторів спілок було випущено декілька невеликих за обсягом посібників, такі як "Хліборобські спілки", "Хліборобські товариства", "Описання хліборобських товариств" та ін.

На початку січня 1918 р. Проект закону про земельну реформу в Україні був підготовлений.

Внесений у Центральну раду законопроект визначав: "а) категорії земель на які скасовується право власності і які підлягають передачі у розпорядження земельних комітетів; б) порядок передачі тих земель; в) категорії населення, яке одержить цю землю у користування і на яких основах" [4]. Безземельним і малоземельним селянам було запропоновано звертатися з клопотанням про свої земельні потреби до земельних комітетів які будуть враховані тільки після прийняття земельного закону. Секретаріат земельних справ закликав не захоплювати самочинно земель та реманенту, не руйнувати народного добра, а зберігати його як своє, бо самоуправство можна не знайти, а загубити волю і землю [5].

Комісія Центральної ради завершила роботу над проектом тимчасового земельного закону лише 17 січня 1918 р. Наступного дня дев'ята сесія Центральної ради схвалила його, а 30 січня він був опублікований у "Віснику Ради народних міністрів Української Народної республіки" під назвою "Тимчасовий земельний закон, затверджений Українською Центральною радою 18 січня

1918 р.” Закон скасовував приватну власність на всі землі з їх водами, лісами, надземними й підземними багатствами і вони стали “добром народу Української Народної Республіки”. Порядкування всіма землями, до скликання Української Установчої ради, переходило до Центральної ради [6].

Аналіз основних положень Тимчасового земельного закону дає підстави стверджувати, що в ньому були закладені широкі перспективи для організації сільськогосподарського виробництва в Україні на засадах громадського обробітку землі. Центральна рада через політичні чвари, амбіційність своїх лідерів, конфронтацію, через нерозуміння проблем українського селянства так і не спромоглася здійснити аграрні реформи, що відповідали б споконвічним прагненням та інтересам селян України, які становили 95% її населення. Селянське питання, на наш погляд, було однією з основних причин її поразки в боротьбі за розбудову вільної, незалежної української держави.

Російські більшовики на чолі з В.Леніним, врахували негативні наслідки аграрної політики контрреволюційних сил, перенесли центр ваги в роботі на селі на підтримку революційно-демократичної програми селянства, а саме збереження дрібноселянських приватних господарств, зрівняльне землекористування, й тому подібне [7].

Прийнятий 26 жовтня 1917 р. ІІ Всеросійським з’їздом Рад Декрет про землю ліквідував поміщицьку власність на землю, а все майно їх господарств передав в розпорядження волосних земельних комітетів і Рад селянських депутатів до скликання Установчих зборів. Землі рядових селян і козаків не конфісковували. Вільна земля розподілялась між селянами залежно від кількості членів сім’ї, від місцевих умов за трудовою або споживчою нормою. Форми користування землею мали бути цілком вільні, подвірна, хутірська, общинна, артільна і вирішуватися селянами селищ і поселень [8].

Більшовики вміло використали есерівську земельну програму, що дало їм змогу залучити на свій бік селянство поваленої Російської імперії. За підрахунками істориків радянської доби українським селянам , згідно ленінського декрету, мали передати понад 23 млн. дес. поміщицької, купецької, удільної і церковної землі, що становило 53,7% земельного фонду України, а також 3 млн. 400 тис. голів великої рогатої худоби і коней. Бі-

льшовики обіцяли звільнити їх від щорічної орендної плати й погашення заборгованості за куплену землю у розмірі 100 млн. крб. золотом [9].

У стратегічному плані боротьби за зміцнення радянської влади більшовики прагнули до створення соціалістичного сектору у сільському господарстві. Пропагуючи "Закон про соціалізацію землі", прийнятий Ш Всеукраїнським з'їздом Рад, І Всеукраїнська селянська конференція зазначила, що сутність земельного законодавства робітничо-селянського уряду полягає не тільки у зрівняльному розподілі землі та реманенту, але й в організації громадського обробітку землі, створенні радянських і колективних господарств [10].

У лютому 1918 р. губернські з'їзди волосних та повітових земельних комітетів Харківщини, Херсонщини, Катеринославщини й Полтавщини своїми постановами зобов'язали земельні відділи рад селянських депутатів створювати на базі поміщицьких маєтків трудові артілі та інші форми колективних господарств. Організація радянських і колективних господарств проводилась з ініціативи і під великим тиском більшовицьких організацій. Українські селяни, які отримали на початку 1918 р. близько 9 млн. дес. Землі з 16,2 млн. дес. Приватновласницької землі, не бажали ставати членами господарств, що базувалися на громадському обробітку землі. 9 Вони прагнули створити приватні ринковоспроможні господарства.

Рух за спільний обробіток землі, незважаючи на значні організаційні зусилля більшовицької влади в 1917-1918 рр., охопив лише незначну частину найбідніших селян і сільськогосподарських робітників. Українські радянські історики Ф.В.Головач, М.А.Рубач, І.Ф.Ганжа, А.Ф.Чмига, І.В.Хміль не прийшли до єдиної думки стосовно кількості колективних господарств в Україні в цей період. Вони стверджують, що більшовики спромоглися організувати від 30 до 250 трудових сільськогосподарських артілей, товариств для спільного обробітку землі й комун [11].

Велика розбіжність в підрахунках, а також в оцінці форм організації сільського виробництва цих господарств потребують подальшого дослідження цієї проблеми. Заслуговує на увагу й той факт, що життя їх було недовготривалим. Виникали й гинули вони, як правило, протягом сільськогосподарського сезону. Це було результатом не лише більшовицької про-

грами соціалістичних перетворень в українському селі, а й тиранії, насильства й геноциду комуністичної влади проти нашого народу.

Література

1. Хміль І.В. Перший Всеукраїнський селянський з'їзд (28 травня-2червня 1917 р.).

2. Вісник І Всеукраїнського агрономічно-економічного з'їзду, 23 серпня, 15, 22, 29 вересня, 6 жовтня 1917.

3. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали у двох томах. Т.1, 4 березня – 9 грудня 1917 р. – К., 1996. – С.370, 377.

4. Там само; С.398-401, 444-445.

5. Українська Центральна рада: Документи і матеріали у 2-х томах. Т.2, 10 грудня – 29 квітня 1918 р. – К., 1997. – С.113, 125, 128-130

6. Волобуев П. Стратегический поворот: Уроки Апрельських тезисов // Коммунист. – 1987. – № 5, С.66.

7. Ленін В.І. Декрет про землю // Повне зібрання тв. – Т. 35. – С.22-25.

8. Історія Української РСР. – Т.5. – С.273.

9. Королівський С.М. Перша Всеукраїнська селянська конференція. – Харків, 1958. – С.35-36.

10. Хміль І.В. Аграрна реформа в Україні: березень 1917-квітень 1918 рр. – К., 2000. – С.56-57.

11. Головач Ф.В. З історії радгоспного будівництва в Українській РСР. Жовтень 1919 р. – червень 1921 р. – К., 1982. – С.25; Рубач М.А. Очерки по истории революционного преобразования аграрных отношений на Украине в период проверки Октябрьской революции. – К., 1956. – С.392-396; Ганжа І.В. Перші колективні господарства в Україні (1917-1920 рр.) – К., 1960. – С.27; Хміль І.В. Названа праця, С.71-72.

Смоляр Л.О.
Одеська академія харчових технологій

ЖІНКИ УКРАЇНИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

З початком першої світової війни більшість жіночих організацій України підпорядкували свою роботу потребам фронту. Силами жінок *відкри-*